

بافر با دها و دعوت ها و تنظلم ها و افشا گریها و اجتماعات زنده و کوبنده در مجمع
مسلمین در مکه مکرمه، بتها را بشکنیم و شیاطین را که در رأس آنها شیطان
بزرگ است در عقبات رمی کنیم.

دکتر سید جعفر شهیدی

تاریخ

مدینه منوره

تاریخچه ای از

حج و حرمین (۶)

سرمه دیده ز خاک در احمد سازند
تا لغای ملک العرش تعالی بیفتند
داد خواهان که ز بیداد فلک ترسانند
دا دار آن حضرت دین پروردار ببینند
مصطفی حاضر و حسان عجم ، مدح سرا
بیش سیمرخ خمش طوطی گویا بینند
خا فانی
"من حج و لم یزرنی فقد جفانی"
(حدیث شریف)

مدینه منوره

مدینه . مدینه الرسول . طیبه . هجرتگاه پیامبر اکرم . مرکز
تأسیس حکومت اسلامی و نامبردارترین شهرهای اسلامی جهان مکه
معظمه ، یکی از شهرهای کشور عربستان سعودی و در فاصله یکصد
متری شمال شرقی مکه قرار دارد . ارتفاع آن از سطح دریا ۹۱۶ متر
طول جغرافیائی آن ۳۹ درجه و پنجاه و پنج دقیقه و عرض آن ۲۴
درجه و ۱۵ دقیقه است . جمعیت آن (جز در موسم حج) یکصد

هزار تن است. این شهر در دشتی وسیع و ریگزار ساخته شده است و بخاطر داشتن فئاتها و کاریزها و گرمایان فراوان، هوایی گرم و مرطوب دارد. تابستانها از نزدیک ظهر تا پانزده ساعت گرم می شود، چنانکه در تابستان درجه گرما تا ۲۸ درجه سانتی گراد و در زمستانها به ده درجه بالای صفر می رسد و در بعضی زمستانها ممکن است تا حد صفر پائین آید. (۱)

تاریخ مدینه

شهرت این شهر بخاطر هجرت پیغمبر اکرم بدانجا است. اما شهر خود تاریخی طولانی دارد. چنانکه نوشته ام، نام پیشین آن پترب است و بعضی جغرافی دانان متأخر احتمال داده اند در حدود نون دوم پیش از میلاد مسیح مردمی از نژاد مصر قدیم این شهر را در دست داشته اند و بدینجهت واژه پترب را لغتسی قسطنطی گرفته اند. (۲)

آنچه از نتیجه پژوهشهای دانشمندان اخیر بدست آمده است اینکه در سده چهارم میلادی پس از بهم خوردن وضع سیاسی و اقتصادی جنوب عربستان، گروهی از مهاجران آن منطقه به پترب آمدند و چون وضع طبیعی زمین را مناسب دیدند در آنجا سکونت کردند. اینان از نژاد قحطانی بودند که بعدها نام یعنی و نامهای دیگر بخود گرفتند. چنانکه دسته ای هم از مهاجران یهودی در داخل شهر و دهکده های مجاور آن، سکونت کردند. احتمال می دهند در آمدن این دسته بدین شهر پس از ویرانی اورشلیم بدست بخت نصر بوده است.

بهر حال آنچه مدینه را در تاریخ اسلام و جهان مشهور ساخت هجرت رسول اکرم (ص) بدانجا بود. پیغمبر در ماه سئامبر سال ششم و نسیست و دو میلادی مصادف با ربیع الاول بود بدین شهر درآمد. سپس این هجرت تاریخ مسلمانان گشت. لیکن آغاز سال را از ابتدای محرم سال هجرت گرفتند.

گروهی از مسلمانان شهر مکه پیش از پیغمبر و پس از هجرت او شهر خود را ترک گفتند و بتدریج بعدینه آمدند در قرآن و سنت پیغمبر و عرف مسلمانان مردم شهر مدینه انصار و مسلمانان مکه مهاجران لقب گرفتند.

رسول اکرم در ماههای نخستین هجرت میان دو گروه عقید برادری بست و هر یک تن از عرب های قحطانی یا تنی از عرب های عدنیایی برادر گشت. و بدین ترتیب آن همجشمی و با برتری جوئی که از سدها سال پیش بین دو دسته شمالی و جنوبی وجود داشت برطرف گردید: «و بساد آورید نعمت های خدا را بر خویش که دشمن بودید و خدا میان دلهای شما سازگاری داد و به نعمت او برادر یکدیگر گشتید.» (۳) پیمان نامه مدینه که باید آنرا کاملترین و جامع ترین اعلامیه حقوق انسانی خواند، در این شهر و

بفاصله کمتر از یکسال از هجرت نوشته شد. پس از آن مدینه مرکز حکومت اسلامی گردید. پس از رحلت پیغمبر تا سال سی و پنجم هجری سه خلیفه این شهر را مقر حکومت خود قرار دادند.

هر چند از آن پس مرکز خلافت به کوفه و سپس دمشق و بغداد منتقل شد اما مدینه موقعیت معنوی خود را ناسده چهارم هجری همچنان نگاهداشت و جایگاه علم و ادب و موطن بسیاری از علمای فقها، و صالحان بود.

وضع شهر مدینه در عهد رسول اکرم و ابوبکر و عمر از جهت عمران و آبادانی تعبیری چندان نیافت نخستین بار عثمان بود که برای خود خانه ای از سنگ و گچ ساخت که درهای آن از چوب کاج بود.

در سال چهل و یکم هجرت که معاویه خود را خلیفه مسلمانان خواند برای اینکه بزرگان مهاجرین را همراه داشته باشد و نیز از آنجهت که گروهی از خاندان او در این شهر بسر می بردند از بدل مال به آنان دروغ نکرد. این روش در تمام دوران حکومت اموی ادامه داشت و در نتیجه مدینه از جهت عمران و آبادی پیشرفتی بزرگ کرد. اما بموازات برخورداری این بزرگان از مال و آسایش، فساد اخلاق نیز در بین آنان رواج یافت. چنانکه هنوز سده نخستین هجرت پایان نیافته بود که مدینه مرکز مهم تربیت موسیقی دانان - زن یا مرد - و صدور آنان به دیگر شهرها گردید و خانقاه های در این شهر برپا شد که جایگاه عساکران و خوشگذرانان بود. (۴) کشتار دسته جمعی مردم بسال شصت و سوم هجری که به امربیزید بن معاویه و بدست مسلم بن عقبه صورت گرفت و بنام (وقعه - حره) (۵) معروف شده یکی از بزرگهای سیاه تاریخ حکومت امویان است، و می توان قسمتی از تهاجم عمومی و فساد اخلاق مردم مدینه را در سالهای بعد معلول این فاجعه دانست. پس از انتقال مقر خلافت از دمشق به بغداد (دوره عباسیان) خلفای این خاندان توجه چندانی به این شهر نکردند.

حاکمان مدینه

هنگامی که امیرالمؤمنین علی علیه السلام، بدینسال شورشیان (طلحه و زبیر) که بصره را مرکز مقاومت ساخته بودند به عراق رفت، و سرانجام کوفه را مقر خود ساخت. در سالهای ۳۷-۴۰ هجری از جانب آن حضرت سهل بن حنیف و ابویوب انصاری به ترتیب به حکومت مدینه تعیین شدند.

مکه مکرمه را با هماهنگی زائران سراسر جهان به کانون فریاد علیه ستمگران تبدیل کنید که این یکی از اسرار حج است.

امام خمینی

شده، پس از مسجد الحرام مشهورترین مسجد در تاریخ اسلام است و یکی از مسجدها است که مفرموده رسول خدا (ص) «باید بسوی آن کوچ کرده این مسجد مربعی است. مستطیل که جز قسمت وسط آن چهار سو مسقف است و دارای پنج در می باشد.

باب السلام و باب الرحمه در جهت مغرب، باب توسل یا باب مجیدی در جهت شمال و باب النساء و باب حبشیل در جهت شرق.

مسجد مدینه تاریخی دراز دارد. هنگامی که رسول اکرم (ص) از مکه به مدینه رسید، و در خانه ابویوب انصاری منزل کرد، زمینی را که شتر او در آن بر زمین خفت و در آن خرمنی می خشکایند، از آن دو نیم بود. پیغمبر آن زمین را از ولی آن دو طفل به ده دینار خرید و مسجد را در آن ساختند ساختار زمین در آن روز در حدود هفتصد و پنجاه متر بوده است (۳۵ x ۲۵) صحن مسجد را با ریگ سیاه فرش کردند. دیوارها را باخست و گل بالا بردند.

پیغمبر شخصا در ساختمان این مسجد کمک می کرد. قسمتی از مسجد را با شاخ و برگ درخت خرما مسقف ساختند. و این سقف را بر روی پایه‌هایی از تنه درخت خرما نهادند. سه در از جانب شرق و غرب و جنوب برای آن قرار دادند. جهت شمال متوجه قلعه نخستین مسلمانان (مسجد الانصاری) بود سپس جهت قلعه بخانه کعبه تغییر یافت. در داخل مسجد صفه‌ای (یا آنچه مانند ای) آماده کردند که مستمندان در آنجا سر می بردند. اینان همان دسته از مسلمانانند که به اصحاب صفه معروف گشتند.

خانه‌های زنان پیغمبر نیز که حجره‌هایی بود در اطراف مسجد قرار داده شد. چون رسول خدا از جنگ خیبر بازگشت مسجد را از سه سوی شرق و غرب و شمال وسعت داد و بصورت مربعی در آمد که هر ضلع آن یکصد ذراع بود (۹) چون پیغمبر بجوار پروردگار رفت او را در حجره عایشه که در کنار مسجد بود بخاک سپردند. پس از رحلت رسول اکرم، مدتی در مسجد تغییری صورت نگرفت. چه می گفتند چون پیغمبر خود در ساختمان این مسجد شریک بود، تصرف در آن روا نیست. برانجام ضرورت آنرا بدین تغییر واداشت. کسانی که در کنار مسجد سکونت داشتند خانه‌های خود را بخشیدند و بر وسعت مسجد افزوده شد.

نخستین تعمیر در عهد عمر سال هفدهم از هجرت صورت گرفت. عمر دیوار مسجد را نو سازی کرد. بعضی ستون‌ها را تغییر

پس از شهادت علی علیه السلام در سالهای چهل و ششم تا شصت هجری، معاویه به ترتیب ابهریره، سعید بن غاص، ولید بن عتبیه و عمرو بن سعید را به حکومت مدینه معین کرد و پس از اینان در مانده دوره امویان ۲۲ تن از جانب والیان دمشق به حکومت مدینه رسیدند و دوش از جانب عبدالله بن زبیر که مکه را مرکز خلافت خود ساخته بود برای حکومت به مدینه فرستاده شد (در سالهای ۶۵ - ۷۲). سپس از سال ۱۳۲ تا ۲۴۸ بیش از چهل تن بی در پی برای اداره این شهر آمدند تا آنکه نوبت به حکومت علویان رسید و تا حدود یک هزار و یکصد هجری مدینه را در دست داشتند. (۶)

مدینه بخاطر ضعف حکومت‌ها و نداشتن برج و باروی استوار بارها مورد هجوم عرب‌های بیابان نشین واقع می شد. نخستین باروی مدینه بامر محمد بن اسحاق جعدی سال ۲۳۶ هجری ساخته شد و چهار در برای شهر قرار دادند. غمض الدوله دیلمی به سال ۳۷۲ باروی استوار برای آن ساخت.

سپس محمد بن ابی منصور مشهور به جواد اصفهانی به سال ۵۴۰ هجری باروی کرد مسجد بسوی کشید. و جمال الدین وزیر صاحب موصل دیوار شهر را که ویران شده بود تجدید بنا کرد. نورالدین زنکی سال ۵۵۸ و ملک صالح بن فلاون سال ۷۵۵ و سلطان قایتای سال ۸۸۱ و سلطان سلیم عثمانی سال ۹۳۹ هر یک در ترمیم و تجدید باروی شهر کوشیدند (۷) و چون در جنگ وهابیان باروی شهر آسیب دید محمد علی پاشا آنرا مرمت نمود. در سال ۱۲۸۵ عبدالعزیز دیوار بلندی نارفعای ۲۵ متر کرد شهر کشید. (۸) در این عصر بخاطر توسعه روز افزون شهر دیوارهای قدیمی در بسیاری از مناطق از میان رفته است.

النبی النبى آرتد خلايق به زبان
امتى امتى از روضه غرا شنوند

از حریر در او چار ملائک به سه بعد
پنج هنگام دم صور به یکجا شنوند
خاقانی

حرم مدنی

مسجد النبی. مسجد پیغمبر که در قسمت شرقی مدینه بنا

داد و اندکی از سه سمت غرب، شمال و جنوب به مساحت مسجد افزود. (سال هفدهم هجری) در خلافت عثمان در سال بیست و نهم هجری مسجد را از چهار جهت وسعت دادند. و رواق‌ها از جانب شرق و شمال و سمت قبله برای آن ساختند.

در خلافت ولید بن عبدالملک، عمر بن عبدالعزیز که از جانب وی حاکم مدینه بود مسجد را از سوی شمال و غرب و شرق وسعت داد. خانه‌های زنان بنعمیر را داخل مسجد کرد. برای مسجد چهار مأذنه ساخت و صحن آن را با سنگ مرمر فرش کرد. این نوسازی از سال هشتاد و هشت تا سال نود و یک هجری ادامه داشت. سال ۱۶۵ تا ۱۶۵ هجری مهدی عباسی دیگر بار در نو سازی آن کوشید. شب جمعه اول رمضان سال ۶۵۲ هجری بر اثر تعلقه یکی از چراغها مسجد آتش گرفت و سراسر آن جزقیه‌ای در صحن مسجد سوخت (۱۰) عبدالله بن منصور در این باره به مستعصم نامه نوشت و او در سال ۶۶۵ مسجد را نو سازی کرد.

سال ۶۷۸ قلاون برای مسجد گنبد ساخت. سال ۸۲۱ الملک الاشراف بر سابای و سال ۸۵۲ ملک ظاهر بر قسوق در آن تعمیرات دیگری کردند.

در سال ۸۶۶ بر اثر صاعقه جانب بیرونی روضه مطهر آسب دید اما خود روضه مصون ماند. (۱۱) از آن روزگار شعرهایی از شاعران مذاهب اسلامی در دست است که هر دسته بگمان خود می‌خواستند است شومی این حادثه را در نتیجه بدعت دسته دیگر بدانند. باری چون خبر آتش سوزی به قایم‌نای پادشاه مصر رسید. بناهان و معماران مخصوص را بعدینه فرستاد. و آنان مسجد را

نوسازی کردند. بر بالای گنبد پیشین گنبدی بلندتر بر آوردند. در سال ۹۸۰ سلطان سلیم تعمیراتی دیگر انجام داد و در سال ۱۲۲۲ سلطان محمود گنبد را نو سازی کرد. در سال ۱۲۵۵ آسرا برنگ سبز نمود و بدین جهت به (قبه الخضرا) موسوم شده است (۱۲) نوشته‌اند سلطان عبدالحمید مبلغ یک میلیون لیره عثمانی صرف این تعمیرات کرد. در سلطنت سلطان عبدالحمید به سال ۱۳۲۶ هجری مسجد را برق کشی کردند (۱۳) اثر تعمیراتی که در دوره اخیر پادشاهان عثمانی در مسجد نبوی صورت گرفت چنان بود که تا عصر ما نیز باقی مانده است.

در سالهای ۱۳۷۰ - ۱۳۷۵ دولت عربستان سعودی با صرف هزینه‌ای در حدود پنجاه میلیون ریال سعودی تعمیراتی در مسجد پدید آورد.

مساحت مسجد به شانزده هزار و سیصد و بیست و شش متر می‌رسد. مسجد کنونی دارای ۷۰۶ ستون و ۶۸۹ طاقما و نه در و ۴۴ پنجره است. پایه‌های دیوارها و ستونها به عمق پنج متر از زمین استوار شده و دو مناره تازه به ارتفاع ۷۰ متر ساخته شد.

روضه نبوی

میان منبر و خانه من باغی است از باغهای بهشت (۱۴). روضه نبوی مسافت میان قبر بنعمیر و منبر آنحضرت است. طول آن بیست و دو متر و عرض آن شانزده متر. در سمت غربی محراب مسجد. منبری است از سنگ مرمر در نهایت زیبایی. که سلطان مراد سوم آن را در محرم سال ۹۹۸ هجری هدیه مسجد کرد و آنرا بجای منبر قایم‌نای قرار دادند. روضه نبویه مساحت بیست و نه متر مربع است.

مسجدهای مدینه

جز مسجد نبوی. مسجدهای معروف دیگری در خارج و داخل شهر مدینه موجود است که بعضی آنها تاریخی طولانی دارد. چون: مسجد قبا. مسجد نوالقلین.

مسجد قبا

قبا دهکده‌ای است که مقارن هجرت بنعمیر به مدینه است. بقیه در صفحه ۵۰

یکی از مهمات فلسفه حج ایجاد تفاهم و تحکیم برادری بین مسلمین است.

امام خمینی

بقیه از صفحه ۴۵

احد

کوهی است بمفاصله دو کیلومتر از مدینه در جهت شمال شهر که غزوه معروف احد در ماه شوال سال سوم هجرت در دامنه این کوه رخ داد و گروهی بسیار از اصحاب پیغمبر و از جمله حمزه بن عبدالمطلب عموی آن حضرت در این جنگ شهید شدند.

بقیع

قبرستان معروف و قدیمترین و شاخه‌ترین قبرستان در اسلام که هنوز حدود آن برجای، و نام آن بقیع غرقه است. بقیع درختان انبوه و غرقه درخت عوسج (سیاه نوسکا) است. این قبرستان در ناحیه شرقی مدینه قرار دارد طول آن ۱۵۰ و عرض آن یکصد متر بوده است و در آن قبر چهار تن از امامان: امام حسن مجتبی، امام علی بن الحسین، امام محمد باقر و امام جعفر الصادق علیهم السلام، و نیز دختر پیغمبر فاطمه زهرا (بقولی) در این قبرستان است. همچنین قبر ابراهیم فرزند پیغمبر و رفقه و ام کلثوم و زنان حضرت. گذشته از این بزرگان، هزارها تن از صحابه کبار و تابعین و صلحا و اخبار و زاهدان و عابدان در این قبرستان خاک رفته‌اند.

جز این چند جا مسجدهای دیگری نیز در داخل و خارج مدینه وجود دارد چون: مسجد الشمس، مسجد علی، مسجد فاطمه زهرا، مسجد سلمان...

طایفه بنی عمرو بن عوف در آن سکونت داشتند. بین آن دهکده و مدینه دو میل مسافت بود. مسجدی که بنام قبا معروف است در این دهکده ساخته شد و بارها تجدید بنا شده است. در حال حاضر مجدداً آن را نوسازی کرده‌اند. و مرافق بسیاری بدان پیوسته‌اند. گویند این نخستین مسجد در اسلام است و آن را صحابه رسول خدا که از مکه به مدینه هجرت کردند و در این دهکده ساکن شدند ساختند و گویند مقصود از مسجدی که بنیاد آن بر برهیزکاری است این مسجد است (۱۵) و دستهای دیگر گفته‌اند آن آیات دربارہ مسجد نبوی در مدینه است.

مسجد ذوالقبتین

مسجدی است در شمال غربی مدینه که بنام بنی سلمه معروف بوده است و در این مسجد در ماه شعبان سال دوم از هجرت بوده است که پیغمبر نماز ظهر را می‌خواند و آیه تغییر قبله (۱۶) بر وی نازل گشت و پیغمبر در همین نماز روی خود را از بیت المقدس به کعبه برگرداند. در این مسجد بنا بود این تغییر دو محراب بسوی قبلسنّه نخستین و قبله دوم ساخته‌اند. ساختمان مسجد در طول این مدت دراز دستخوش تغییرات گردیده است.

مسجد فتح

این مسجد در شمال غربی مدینه در دامنه کوه سلح واقع است. در این مسجد بود که پیغمبر در جنگ خندق بر مشرکان یفرین کرد. و آنان شکست خوردند.

- ۱- برآة الحرمین ج ۱ ص ۴۴۵.
- ۲- فرید وجدی، ذیل مدینه ص ۵۲۹ ج ۸ لیکن این نوشته نباید درست باشد چه واژه "بثرب" در کتبهای سنجاشان و در جغرافیای مظلوموس آمده است (تاریخ العرب ج ۱ ص ۱۳۶). دائره المعارف بریتانیکا ذیل مدینه.
- ۳- آل عمران، آیه ۱۰۳.
- ۴- تحلیلی از تاریخ اسلام، از نویسنده ج ۲ ص ۱۲۸.
- ۵- حر در لغت بمعنی سنگلاخ است. و این گونه سنگلاخها در اطراف مدینه فراوان است.
- ۶- معجم الانساب ج ۱ ص ۲۵-۲۷ و ص ۱۷۷-۱۷۸.
- ۷- برآة الحرمین ج ۱ ص ۴۱۰-۴۱۱.
- ۸- همان ماخذ ص ۲۱۲.
- ۹- همان ماخذ ص ۲۶۲ ج ۱.
- ۱۰- همان ماخذ ص ۲۶۲.
- ۱۱- همان ماخذ ص ۲۶۲.
- ۱۲- همان ماخذ همان صفحه.
- ۱۳- فرید وجدی، دائره المعارف ج ۸ ص ۵۴/۱.
- ۱۴- سفینه البحار ج ۲ ص ۵۶۷. معجم المفهرس ذیل روض.
- ۱۵- التوبه، آیه ۱۰۹.
- ۱۶- البقره، آیه ۱۲۲.